

LINARTAS TUOMAS

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva
Vytautas Magnus University, Lithuania

SUVERENUMO SAMPRATA GEORGES'Ų BATAILLE'Ų FILOSOFIJOJE

The Concept of Sovereignty in the Philosophy of Georges Bataille

SUMMARY

The article considers Georges Bataille's concept of sovereignty. It argues that Bataille's concept of sovereignty covers three principal domains: materialist (economic), transcendental (epistemological), and temporal. Here, Bataille's sovereignty is defined as anti-servile, anti-utilitarian and anti-rationalist. Also, Bataille's sovereignty is described as egalitarian, rebellious and based on useless and nonproductive consumption. Bataille's temporal sovereignty is defined as *presentism*. The article proposes the notions of *acephalous sovereignty* and *political atheology*. Finally, the research reveals that Bataille's concept of sovereignty is more economic than political. This is what makes it original and distinguishes it from other theories of sovereignty.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama Georges'ų Bataille'ų suverenumo samprata. Teigiama, kad ji apima tris esminius lygmenis: materialistinį-ekonominį, transcendentalinį-epistemologinį ir laikiskąjį. Bataille'ų suverenumas apibrėžiamas kaip antiservilistinis, antiutilitarinis ir antiracionalistinis. Taip pat Bataille'ų suverenumas nusakomas kaip egalitarinis, maištingas ir paremtas nenaudingų bei neproduktyvių vartojimu. Laikiškasis Bataille'ų suverenumas įvardijamas kaip *dabartizmas*. Bataille'ų suverenumo samprata lyginama su Schmitto, nes abu autoriai apie suverenumą mąsto kaip apie stebuklą. Straipsnyje pasiūlomi *acefalinio suverenumo* ir *politinės ateologijos* konceptai. Galiausiai teigiama, kad Bataille'ų suverenumo samprata yra labiau ekonominė nei politinė. Tuo ji yra originali, išsiskiria iš kitų suverenumo teorijų.

ĮVADAS

Suverenas, suverenumas, suverenitetas – centrinės politinės filosofijos temos. Įprastai suverenumas reiškia realią – aukščiausią – politinę galią, valdžią, lais-

RAKTAŽODŽIAI: Georges'as Bataille'as, suverenumas, materializmas, epistemologija, laikiskumas.

KEY WORDS: Georges Bataille, sovereignty, materialism, epistemology, temporality.

vę, savarankiškumą ir nepriklausomybę. Filosofijos tradicijoje suverenumas dažniausiai svarstomas galios, teisės, valstybės, teologijos ir biopolitikos sąvokų laukuose. Suverenumą apmąstė tokie reikšmingi filosofai, kaip Hobbes'as (1999), Spinoza (2017), Schmittas (2014) ir Agambenas (2016). Lietuvoje suverenumo problematikai bene daugiausia dėmesio skyrė I. Kalpokas (2015), Spinozą ir Schmittą sintezuojantis su Lacanu. Greta šių filosofų indėlio, egzistuoja ir ganėtinai originali Bataille'o suverenumo samprata, kuri Lietuvoje dar nėra tyrinėta. Galima paminėti nebent G. Mažeikį (2013), aptarinėjusį Bataille'ą suverenumo teorijai artimuose sociopolitikos ir antropologijos kontekstuose.

Tikėtina, kad Bataille'o įtaka buvo užgožta vėlesnių suverenumą tyrinėjusių mąstytojų, tokių kaip Foucault ir Derri-

da, kuriems Bataille'as buvo nemenkas įkvėpimas. Vis dėlto būtų klaidinga teigti, kad Bataille'o suverenumo teorija yra pasenusi. Priešingai – ji leidžia aktualizuoti ne tik Bataille'o filosofinį projektą, bet ir įdėmiau pažvelgti į temas, kurios, tyrinėjant suverenumą, nėra itin populiarios. Pavyzdžiui: utilitarizmas, materializmas, laikiškumas ir epistemologija. Būtent tokia kontekste sieksiu apibrėžti Bataille'o suverenumo sampratą, kuri, mano įsitikinimu, yra labiau ekonominė nei politinė. Taip pat mėginsiu parodyti, kad Bataille'o suverenumo teorija apima tris pagrindinius lygmenis: materialistinį (ekonominį), transcendentalinį (epistemologinį) ir laikiškąjį. Greta to, pasiūlysiu *acefalinio suverenumo* ir *politinės ateologijos* konceptus, padėsiančius suvokti Bataille'o santykį su mus supančiu pasauliu ir kitais teoretikais.

ANTISERVILIZMAS: EGALITARINIS IR MAIŠTINGAS SUVERENUMAS

Iš pradžių dera pabrėžti tai, kad Bataille'o suverenumo teorija gerokai skiriasi nuo politinėje filosofijoje išvirtinusių suverenumo sampratos, kurioje istoriškai persipina teisė, religija ir valstybės vaidmuo. Bataille'as neapsiriboja valdovais, karaliais, dvasininkais ir šventaisiais kaip *sprendėjais* – čia suverenumas nemąstomas griežtos hierarchijos pagrindais. Bataille'as, priešingai, teigia, kad suverenai gali būti *visi žmonės*. Jo žodžiais tariant, „suverenumas apskritai yra kiekvieno žmogaus būklė“ (Bataille 1993: 282). Filosofas rašo: „[man rūpi] suverenumas, prie kurio elgeta kartais gali priartėti taip pat, kaip didis bajoras“ (Bataille 1993: 197). Šie žodžiai rodo, kad

Bataille'o suverenumas – egalitarinis. Taip pat ši suverenumo teorija išreiškia *netarnavimą*, kaip pasipriešinimą servilizmui. Bataille'as rašo: „Suverenumas, apie kurį kalbu, turi mažai ką bendro su valstybių suverenitetu, kaip jį apibrėžia tarptautinė teisė. Kalbu veikiau apie aspektą, kai priešinamasi tarnystei ir subordinacijai“ (Bataille 1993: 197).

Šis pasipriešinimas, kaip atsisakymas, yra Bataille'o suverenumo sampratos ašis: „Suverenumas yra maištas, tai nėra galios pasitelkimas. Autentiškas suverenumas atsisako“ (Bataille 2001: 96). Taip pat mąstytojas teigia: „Suverenumas yra maišto prieš kiekvieną taisyklę, įskaitant ir logiką, aktas [...]. [Tai]

kiekvieno limito ir kiekvienos sąlygos neigimas“ (Bataille 2001: 161). Taigi Bataille'o suverenitas yra maištingas – netgi insurrekcionistinis. Nors suverenumas įprastai reiškia valdymą, Bataille'as suverenumą sieja su atitinkamu *nevaldomumu*, kaip nepaklusimu tvarkai. Tradicijoje ir klasikinėje suverenumo teorijoje daugiau kalbama apie limitų ir ribų nu-

statymą, o Bataille'o versija siūlo atsiskyti limitų bei ribų, juos paneigti, įveikti. Galiausiai Bataille'o suverenumas yra dialektinis. Viena vertus, jis siejasi su išdidumu, orumu, saviverte – kaip ir su didybe, prabanga. Kita vertus, jis susijęs su dekadansu, saviustrukcija, Nietzsche'ės puoselėtu „energingu heroizmu“ ir „aistra rizikai“ (Žižek 2012: 201).

ANTIUTILITARIZMAS: MATERIALISTINIS SUVERENUMAS

Žinomiausios suverenumo koncepcijos yra politinės-juridinės, o Bataille'as, mano įsitikinimu, pasiūlo labiau ekonominę suverenumo sampratą. (Neatsižvelgiant į tai, kaip vėliau matysime, ši suverenumo samprata gali pasiūlyti ir emancipacinį politiškumą.) Bataille'as, kalbėdamas apie suverenumą, pabrėžia perteklių ir neproduktyvumą: „Ekonomiškai suvereno poziciją pademonstruoja pertekliaus pasitelkimas neproduktyviems tikslams“ (Bataille 1993: 284). Taip pat labai svarbus vartojimas, kaip darbo antitezė: „Suverenumą apibrėžia turto vartojimas, kaip priešprieša darbui ir vergovei, kurie gamina turta jo nevartodami. Suverenis individas¹ vartoja ir nedirba, o suverenumo antipodai – vergas ir žmogus, neturintis išteklių – dirba, redukuodamas savo vartojimą iki būtiniausių poreikių, be kurių jis negalėtų nei pragyventi, nei dirbti“ (Bataille 1993: 198)².

Bataille'as priešina savąjį suverenumą ne tik su produktyvumui, bet ir kaupimui: „Iš esmės visas *nenaudingas vartojimas*, visas neproduktyvus išlaidavimas, implikuoja suverenios vertės pripažinimą [...], o su kaupimu susijusi vertė yra produktyvumo funkcija“ (Bataille 1993:

312). Bataille'ui reikšmingas ne tik nenaudingumas, bet ir mėgavimasis, atveriantis suverenų gyvenimą: „Suverenumu galime vadinti tą mėgavimąsi galimybėmis, kurio nepateisina naudingumas (naudingumas išreiškia produktyvios veiklos tikslą). Gyvenimas *anapus naudingumo* yra suverenumo sritis“ (Bataille 1993: 198). Bataille'o sekėjas N. Landas patikslina Bataille'o suverenumo konceptą, priešindamas šį racionalumui ir reprodukcijai: „Norint išspręsti eksceso problemą, būtina, kad vartojimas viršytų savo racionalią arba reprodukcinę formą, kad pasiektų grynos ir neatperkamos prarasties būklę, šitaip įgydamas [...] suverenumą“ (Land 1992: 56).

Visi šie apibrėžimai leidžia įvardyti Bataille'o suverenumo sampratą ne tik kaip materialistinę-ekonominę, bet ir kaip *antiutilitarinę*. Bataille'as priešpriešina utilitarinį žmogų suvereniam žmogui: „Utilitarinis žmogus yra tas, kuris visų pirma rūpinasi savo sąlygomis, – suverenis žmogus visa tai neigia“ (Bataille 1993: 343). Utilitarizmas – daugiausia J. Benthamo ir J. S. Millio išplėta filosofija, kurioje siekiama kiek įmanoma padidinti žmonių laimę ir gerovę. Utili-

tarizmo pagrindas yra racionaliai apskaičiuotas ir pamatuotas naudos siekis: gerovės užtikrinimo kalkuliacija ir optimizacija. Apibrėžiant utilitarizmą negatyviai, Millio teigimu, „nauda apima ne tik laimės siekimą, bet ir siekį vengti nelaimingumo arba jį sumažinti“ (Mill 2005: 22)³. Bataille'ui utilitarinis mąstymas reiškia kaupimą ir akumuliaciją – susilaikymą, askezę, todėl ir tarnystę. Bataille'o suverenas gali nevaržomai eikvoti ir švaistyti, todėl akivaizdu, kad ši samprata priešinga utilitarizmui.

Bataille'ui rūpi ne taupymas, kaupimas ir akumuliacija, o priešingi, atvirkštiniai procesai: aukojimas, prarastis, iškrova, atsikratymas, naikinimas ir panašiai. Būtent tai, Bataille'o supratimu, ir konstituuoja suverenumą. „Juokas, ašaros, poezija, tragedija ir komedija, [...] žais-

mė, pyktis, intoksikacija, ekstazė, šokis, muzika, kova, gedulingas siaubas, vaikystės magija, šventumas, [...] erotiškumas, [...] grožis, nusikaltimas, žiaurumas, baimė, pasibjaurėjimas“ – tai Bataille'ui yra suverenumo domenai, kaip „staigios atvertys anapus naudingų pasaulio darbų“, o prie to, kaip „arčiausiai suverenumo esantis modalumas“, pridamas ir festivalis (Bataille 1993: 230–231). Galima dar pridurti dovanojimą, išreiškiantį dosnumą, kurį Bataille'as priskiria „suvereniui orumui“ (Bataille 1993: 347). Nesunku užčiuopti tematiką: festivalis yra šventė, puota, fiesta – *laisvas laikas*, kai ne dirbama, o išlaidaujama; švaistomas turtas. Čia vyrauja ekscesas, nusakantis esminį Bataille'o materialistinio-ekonominio suverenumo apibrėžimą: suverenas nedirba – jis vartoja⁴.

KAPITALIZMAS: ACEFALINIS SUVERENUMAS

Bataille'ui rūpėjo archajiško ir modernaus suverenumo skirtis. Ši perskyra labiausiai išryškėja, vykstant feodalistinės santvarkos tranzicijai į kapitalistinę. Žvelgiant istoriškai, skirtis tarp pasaulietinės ir religinės legitimacijos buvo vienas pagrindinių veiksnių, nulėmusių „suverenumo“ sąvokos raidą. Feodalizmo sąlygomis suverenumą turėjo Bažnyčia ir monarchai, o kapitalizmo ir Apšvietos sukelta sekuliarizacija komplikavo reikalus, nes politinę-teologinę galią nusvėrė ekonomika, kaip imperatyvas kaupti kapitalą. Būtent todėl mums svarbus Bataille'as, prabylantis apie ekonominę suverenumo dimensiją. Ne veltui šis autorius daug dėmesio skiria Markizui de Sade'ui – Prancūzijos revoliucijos, kaip su-

kilimo prieš monarchijos suverenumą, veikėjui. Bataille'as teigia, kad Sade'o suverenumas „stūmė maištavimą link ekstremalių pasekmių“ (Bataille 1993: 252).

Šias pasekmes taikliai nusako T. Moynihan, rašydamas, kad Sade'as buvo pirmasis mąstytojas, atvirai kalbėjęs, kad žmonija išnyks. Pasak Moynihano, Sade'as laužė savo laikotarpio moralines normas, kviesdamas investuoti geismą į „bendrają kosmologinės orgijos ekonomiją: atsiduoti gausiam švaistymui, besiveržiančiam link neišvengiamo žmonijos sunaikinimo suverenios gamtos rėnkomis“ (Moynihan 2018: 145). Matome, kad Moynihanas pasitelkia Bataille'o žodyną, siekdamas paaiškinti Sade'o kraštutinumus. Čia norima pasakyti ne

tik tai, kad ekonominį suverenumą galime laikyti gamtiniu, nes kapitalizmas neišvengiamai susijęs su natūraliais ištekliais. Dar prisideda ir tai, kad Sade'as ženklina nihilistinių – Dievo mirties – lūžį, patirtą, įsiviešpatavus kapitalistinei modernybei. Feodalinis suverenas buvo aiškus ir konkretus, kaip karalius ar popiežius, o kapitalistinis suverenumas jau paskęsta švaistūniškos ekonominės cirkuliacijos chaose.

Šį kapitalistinį suverenumą galime pavadinti *acefaliniu suverenumu*. Acefalias – begalvė žmogaus figūra, apie kurią kartais užsimenama Bataille'o raštuose (Bataille 1985: 46, 180 ir kt.). Begalviškumas čia itin dera: juk Prancūzijos revoliucija pasižymėjo giljotinomis. Nukirsta ne tik karaliaus, bet ir suvereno galva. Todėl kapitalizme nėra kam atlikti egzekucijos: suverenas neaiškus, nes sistema decentralizuota, beveidė, anoniminė. Žinoma, valstybės ir jų vadovai egzistuoja, tačiau tuo pat metu esama stipresnių finansinių jėgų. Didelės korporacijos tinkamai veikia kaip kapitalizmo metonimija: jos neturi galvos, netgi ir paties kūno. Apie tokį globalų kapitalizmą M. Fisheris teigė, kad „nėra centrinės stoties“ (Fisher 2021: 136). Čia taip pat labai tinka minėtojo Lando aforizmas: „Kapitalas yra begalvis svirduliavimas link bedugnės, tai acefalinė katastrofa“ (Land 1992: 197). Landas nemažai rašė apie suverenumo dezintegraciją korpo-

racinio kapitalizmo sąlygomis, kartą pasiūlė iškalbingą formulę: „acefalizacija = šizofrenija“ (Land 2011: 397)⁵.

Įdomu tai, kad Bataille'as, kritikaudamas kapitalizmą, jaučia šiokią tokią simpatiją feodaliniam suverenumui, paremtam „neproduktyviu turto naudojimu“ (Bataille 1993: 280). Šis suverenumas Bataille'ui yra prarastas, nes buržuazinis kapitalizmo pasaulis įsteigė kauptimo – akumuliacijos – principą, kuriuo vadovaujantis, taupoma ir investuojama. Tai prilygintina askezei, susilaikymui, savitam ekonominiam celibatui. Bataille'as pastebi, kad „feodalinis pasaulis statė bažnyčias, pilis, rūmus, kurių paskirtis buvo *kelti nuostabą*, o [buržuazija savo] geismą tenkina, daugindama gamybos priemones“ (Bataille 1993: 280). Vis dėlto Bataille'o pozicija nelaikytina keista feodalizmo nostalgija, nes filosofas siūlo atsižvelgti tik į feodalizmui būdingą suverenumo *modelį*, kurį užgniaužė ir represuoja kapitalas. Šį modelį dera taikyti ne monarchams ir dvasininkams, o egalitarinėje ir bendruomeninėje terpėje. Šitaip būtų pasipriešinama kapitalistinei gamybai dėl gamybos, kaip savi-tiksliam produktyvumui, peršančiam nuolatinį atidėliojimą ir neišsipildymą. Galiausiai kapitalistinis suverenumas Bataille'ui reiškia jau aptartą utilitarizmą: „Pirmoji buržuazinio pasaulio taisyklė yra suredukuoti suverenią tvarką į utilitarinę“ (Bataille 1993: 314).

ANTIRACIONALIZMAS: TRANSCENDENTALINIS SUVERENUMAS

Bataille'o suverenumo teorija apima ne tik materializmą bei ekonomiką, bet ir transcendentalinę-epistemologinę sferą. Čia suverenumo konceptas išskyla

kaip racionalumo kritika. Suverenumas suvokiamas kaip atitinkamas Nežinojimas, žymintis proto ir mąstymo užribį. Politinėje arenoje suverenumas neretai

būna susijęs su krize, kaip suvereno pasirodymo sąlyga, o Bataille'o atveju ši krizė nurodo į racionalumo ir paties žmogaus mąstymo krizę. Suverenumas yra tai, kas ištrūksta ir išsprūsta iš žinojimo. Pats Bataille'as teigia: „Suverenumo momentas yra vis labiau svetimas tai kalbai, kuria mes išreiškiame save ir kuri gražina vertę atgal į naudingumą: [suverenumas] pasprunka nuo mūsų suvokimo“ (Bataille 1993: 380).

Kalbėdami apie racionalumo kritiką, neturime pamiršti Bataille'o įkvėpėjo Nietzsche'ės, kuris, sekdamas Schopenhaueriu, aprašė muzikos suverenumą: „Muzika atskirta nuo visų kitų menų, yra nepriklausomas menas pats savaime, *ne* taip kaip kiti menai, teikiantys fenomenaliojo pasaulio atvaizdus, o, priešingai, kalbanti pačios *valios* kalba, sklindančia tiesiogiai iš „bedugnės“ kaip savičiausias, pats pirminis, iš niekur nekildinamas *valios* pasireiškimas“ (Nietzsche 1996: 117)⁶. Kaip jau žinome, Bataille'as muziką priskyre vienai iš suverenumo sričių. Muzika leidžia kritikuoti Kanto transcendentalinę filosofiją. Muzikos suverenumas priešpriešinamas fenomenui, vadinasi, turime priskirti muziką noumenui, arba daiktui savaime. Šis, Kanto žodžiais tariant, yra „sritis, esanti už reiškinių sferos, [kuri] (mums) yra tuščia“, todėl noumeną „gali [...] mąstyti tik kaip kažką nežinoma“ (Kant 2013: 260–261).

Bataille'as, sekdamas Nietzsche, kreičia transcendentalumą ir epistemologiją link materialistinio konteksto: „Žinoti – tai visada stengtis, dirbti; tai visada yra vergiška operacija, neribotai atnaujinama, neribotai kartojama. Žinojimas niekad nėra suverenus: kad būtų *suverenus*,

jis turėtų pasireikšti momente. Tačiau momentas išlieka išorėje, nepasiekiamas [žinojimui] arba anapus bet kokio žinojimo“ (Bataille 1993: 202). Filosofas taip pat teigia: „Momento įsisąmoninimas iš tikrųjų nėra suverenus, išskyrus *nežinojime*“ (Bataille 1993: 203). Galop priduria: „Tik nežinojimas yra *suverenus*“ (1993: 208). Todėl, Bataille'o įsitikinimu, mąstymas turi būti niekam nesubordinuotas, nenaudingas ir tam tikra prasme beprasmis: Bataille'ui suverenaus mąstymo „objektas pavirsta į NIEKĄ“ (Bataille 1993: 204)⁷. Taigi suverenus mąstymas neturi nieko tikėtis, laukti ir anticipuoti – jis turi būti nenaudingas. Bataille'o manymu, „žinojimo [...] vergiškumas [susijęs su] mūsų nesugebėjimu matyti anapus naudingumo“ (Bataille 1993: 225).

Bataille'as suverenumą prilygina nežinojimui, kaip „vergiško žinojimo atsisakymui“ (2001: 180). Tačiau tai nereiškia, kad šis autorius palaiko kvailumą arba intelektualinę tamsą. Priešingai: „Nykstantis mąstymas, apie kurį kalbu, yra mąstymo pabudimas, o ne miegas: tai yra [...] *kommunikacija* su visų žmonių *suvereniais momentais*“ (Bataille 1993: 370). Bataille'as gina mąstymą kaip savytą, pavadinkime, *antimąstymą*, arba *ne-mąstymą*. Be to, Bataille'ui „mąstymas yra naudingas draudimas“ (Bataille 2001: 238), todėl suverenumas yra draudimo peržengimas – transgresija. Bataille'as kovoja su tuo, ką Landas įvardija kaip „vergavimą *logosui*“ ir „Idealo suverenumą“ (Land 2011: 366). Bataille'as, kaip materialistas, siekia išlaisvinti mąstymą ne tik iš percepcijos limitų, bet ir iš idealizmo. Taip jis žengia į tam tikrą neįmanomybę, kuri, galime teigti, čia iškyla kaip *mąstymo emancipacija*.

DABARTIZMAS: LAIKIŠKASIS SUVERENUMAS

Matėme, kad Bataille'o suverenumo sampratoje svarbus *momentas*, kaip akimirka ir blyksnis, išsiveržiantis iš tvaringo, suplanuoto, apskaičiuoto ir chronologiško laiko. Tai perša atitinkamą laikišką dimensiją, kurią galime pavadinti *dabartizmu*⁸. Suverenumas telkiasi į dabartį, kaip esamąjį laiką, ir nepaiso ateities, nes ši susijusi su atidėliojimu ir delsimu – vadinasi, ir kaupimu, akumuliacija. Visa tai, kaip pamename, prieštarauja Bataille'o suverenumo vizijai. Tad Bataille'o suverenumas yra radikalus dabartiškumas, pasireiškiantis kaip nebūtinumas – būtinybės nesatis. Tai reiškia laisvę ir galimybę spręsti, rinktis ir veikti čia ir dabar, nieko nelaukiant.

Todėl Bataille'o suverenumas reiškia atsidadimą dabarčiai: „Mes nematome ateinant suverenaus momento, kai niekas nėra svarbu, tik pats momentas. Iš tikrųjų suverenu tik mėgautis esamuoju laiku, nereginti nieko daugiau, tik šį esamąjį laiką“ (Bataille 1993: 199). Šis šiek tiek hedonistinis dabartizmas, matyt, prieštarauja utilitariniam-asketiniam akumuliacijos principui, orientuotam į ateitį, į ilgalaikę perspektyvą, į rytojų. Bataille'ui rūpi *šiądien*. Išvedant sąsają su politine suverenumo teorija, Batail-

le'as taip pat kalba apie suverenų valdymą, tačiau čia jis suprantamas kaip „*momento viešpatavimas*“ (Bataille 1993: 211), kaip *nejmanomybės išsipildymas*. Šitaip Bataille'o suverenumo samprata susyja su mirtimi, kaip maksimalia laiko koncentracija ir kartu maksimaliu jo atpalaidavimu, – čia nesunku įžvelgti ryšį ir su jau įvardytu suvereniu NIEKU.

Taigi čia ateitis subordinuojama dabarčiai. Bataille'o suverenumas yra nuolatinis pabėgimas, sprukimas, ištrūkimas, kaip gyvenimas momente. Momentas taip pat peržengia racionalų mąstymą ir sąmoningumą⁹. Atidėliojimas, laukimas, anticipacija, į ateitį nukreiptos viltys ir idealai – tai materialistinio ir transcendentalinio Bataille'o suverenumo priešai. Pats Bataille'as tinkamai reziumuoja savo suverenumo projektą: „Suverenumas, epitomizuojantis *subjektą*, yra tas, kurio momentas ir kuriam momentas, stebuklingasis *momentas*, yra vandenynas, kuriame pranyksta darbo srautai. Suverenas šventiškai išlaidauja tiek sau, tiek kitiems – švaisto tai, ką suakumulavo visų darbas“ (Bataille 1993: 241). Stebuklo momentas leis mums pozicionuoti Bataille'o suverenumo sampratą platesniame kontekste.

POLITINĖ ATEOLOGIJA: STEBUKLINGASIS SUVERENUMAS

Bataille'o suverenumas yra *išimtis*: išimtis iš gamybinės-akumuliacinės logikos, išimtis iš transcendentalinių-epistemologinių schemų, išimtis iš chronologiškos-linijinės temporaliosios tvarkos. Todėl Bataille'o suverenumo teoriją ga-

lime vadinti paradoksu, deviacija, anomalija. Taip pat šio autoriaus suverenumas nurodo mąstymo ir racionalumo krizę, o juk suverenas, vadovaujantis tradiciniu politiniu apibrėžimu, pasirodo krizės – išimties – atveju. Būtent išimties

elementas suartina Bataille'ą su suverenumo teorijos klasiku Schmittu, kuriam „suverenus yra tas, kuris priima sprendimą išimtinės padėties atveju“ (2014: 30). Tačiau už teisinį-politinį Schmitto decizionizmą mums svarbesnė yra teologinė jo suverenumo sampratos dimensija. Schmittas teigia: „Išimties padėtis jurisprudencijai turi tokią pat reikšmę, kaip stebuklas teologijoje“ (2014: 56).

Nesudėtinga išvelgti išimties ir stebuklo analogiją. Vis dėlto įdomiausia yra tai, kad Bataille'as taip pat prilygina suverenumą stebuklui, tik pasirenka visiškai kitokią prieigą: „*Stebuklingas* pasimėgavimo momentas, kuris kaip tik ir yra suverenumo esmė. [...] *Trumpas momentas, stebuklingas* jausmas, kai gali atsikratyti pasaulio“ (Bataille 1993: 199). Taigi Bataille'ui, kaip ir Schmittui, stebuklingasis suverenumas reiškia galią, tik ne išskirtinai politinę. Bataille'as teigia: „Anapus poreikio, geismo objektas yra [...] *stebuklas*; tai yra suverenus gyvenimas anapus būtinybės, kurią apibrėžia kančia“ (1993: 199). Dar priduria: „Šis stebuklas [...] tarp mūsų pasireiškia grožio, turto formomis – greta to, smurto, gedulingo ir švento liūdesio formomis; taip pat didybės forma“ (1993: 200).

„Stebuklo“ sąvoka mus vėl suveda su laikiškuoju – dabartizmo – suverenumu. Bataille'as rašo: „Stebuklas mus ištraukia iš ateities anticipacijos į momento esatį – momento, apšviesto stebuklinga šviesa, šviesa suverenumo, išvadavusio gyvenimą iš vergovės“ (Bataille 1993: 207). Be

to, stebuklas padeda suprasti epistemologinę – antiracionalistinę – Bataille'o suverenumo plotmę. Bataille'o teigimu, „*iracionalus impulsas suteikė stebuklingumui suverenumo vertę*“ (Bataille 1993: 209). Pastebime aiškius teologinius bruožus, tačiau būtų sunku priskirti Bataille'o teoriją į Schmitto filosofiją panašiai teologijai. Bataille'as pripažįsta, kad „Dievas [...] *istoriškai* yra suverenumo hipostazė“ (1993: 316), tačiau, kaip jau aptarėme, jo suverenumas yra egalitarinis, todėl ne sutelktas į transcendenciją, o veikia „nuleistas“ į imanenciją.

Kaip tik todėl Bataille'as mąsto *ateologiją*. E. Thackeris¹⁰ rašo: „Ji nėra tiesiog teologijos neigimas arba opozicija jai. Taip pat ji nėra tiesiog teologijos inversija [...]. [Ateologija] yra šalia arba greta [teologijos]. Tai – teologija, kuri neturi centro, „galvos“; begalvė, arba acefalinė, teologija“ (Thacker 2010: 262). Todėl Bataille'o suverenumas yra ne teologinis, o *ateologinis*. Šį apvertimą galima iliustruoti Žižeko pavyzdžiu, kaip jis, pasitelkęs Hegelį, konvertuoja stebuklą į „materialistinį konceptą“, imantį reikšti Dievo neegzistavimą (2012: 230). Lygiai tą patį aptinkame Bataille'o filosofijoje. Tad Schmittas kalbėjo apie politinę teologiją, o Bataille'o projektą galime pavadinti *politine ateologija*. Nors Bataille'as nebuvo eksplacitiškai politinis mąstytojas, jo suverenumo samprata pasižymi egalitarizmu, maištingumu, materializmu ir kapitalizmo kritika – kairiajai politikai būdingomis charakteristikomis¹¹.

IŠVADOS

Bataille'o suverenumo sampratą galime laikyti *antiservilistine*: suverenas maiš-

tauja prieš darbą, kaip tarnystę ir vergovę. Bataille'o suverenumas yra egalitarinis:

suverenai gali būti visi žmonės. Taip pat materialistinę Bataille'o suverenumo sampratą galime vadinti *antiutilitarine*: suverenai gali nevaržomai švaistyti ir eikvoti. Čia suverenumą išreiškia nenaudingas ir neproduktyvus vartojimas, kaip priešprieša kaupimui bei akumuliacijai. Pastarieji elementai sudaro Bataille'o kapitalizmo kritikos pagrindą. Kapitalistinių suverenumą – decentralizuotą, begalvį, anonimišią – apibrėžiau kaip *acefalinį suverenumą*.

Bataille'o suverenumo sampratą galime laikyti *antiracionalistine*. Nežinojimas tampa atsvara racionaliam mąstymui ir žinojimui. Tai pavadinau *antimaštymu*, arba *ne-maštymu*. Bataille'o transcendentalinis suverenumas veikia kaip Nietzsche'ės įkvėptas atkirtis Kanto filosofijai. Šią slinktį galime prilyginti mąstymo emancipacijai. Bataille'o suverenumas taip pat yra laikiskas: jį galime įvardyti kaip *dabartizmą*. Jis pasireiškia kaip

būtinybės atmetimas – nebūtinumas, reiškiantis radikalią dabartiškumą. Čia ateitis subordinuojama dabarčiai, iškeliamas *momento* svarba, kaip atsvara atidėliojimui, laukimui ir anticipacijai.

Bataille'o suverenumo sampratą galime laikyti *politine ateologija*: momentas čia pasireiškia kaip stebuklas. Tai susieja Bataille'ą su Schmittu: abiejų suverenumas yra atitinkama išimtis. Tačiau Bataille'o suverenumas yra ne transcendentinis, o imanentinis, tad jo ateologinis projektas skiriasi nuo Schmitt'o politinės teologijos. Visos šios idėjos leidžia tvirtinti, kad Bataille'o suverenumo samprata apima tris esminius lygmenis: materialistinių-ekonominių, transcendentalinių-epitemologinių ir laikiškąjį. Atsižvelgdami į tai, galime daryti pagrindinę išvadą, kad Bataille'o suverenumo samprata yra labiau ekonominė nei politinė. Tuo ji išsiskiria iš kitų suverenumo teorijų.

Literatūra

- Agamben G. 2016. *Homo sacer: suvereni galia ir nuogas gyvenimas*. Vertė S. Jurga. Vilnius: Kitos knygos.
- Bataille G. 1985. *Visions of Excess: Selected Writings, 1927–1939*. Edited by A. Stoekl, translated by A. Stoekl et al. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bataille G. 1986. *Counterattack: Call to Action*. October, 36. Cambridge: MIT Press, 26–27.
- Bataille G. 1993. *The Accursed Share: An Essay on General Economy, Volumes II & III*. Translated by R. Hurley. New York: Zone Books.
- Bataille G. 1997. *The Bataille Reader*. Edited by F. Botting, S. Wilson. Oxford, Malden: Blackwell Publishing.
- Bataille G. 2001. *The Unfinished System of Nonknowledge*. Edited by S. Kendall, translated by M. Kendall, S. Kendall. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Botting F., Wilson S. 1997. Introduction: From Experience to Economy, *The Bataille Reader*. Edited by F. Botting, S. Wilson. Oxford, Malden: Blackwell Publishing, 1–34.
- Fisher M. 2021. *Kapitalistinis realizmas: nėra jokios alternatyvos?* Vertė T. Marcinkevičius. Vilnius: Hubris.
- Hobbes T. 1999. *Leviatanas*. Vertė K. Rastenis. Vilnius: Pradai.
- Kalpokas I. 2015. Rethinking the Sovereign: The Immanent Presence of the Political Order, *Politikos mokslų almanachas*, 18. Kaunas, Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, Versus aureus. Prieinamas internete: <http://dx.doi.org/10.7220/2335-7185.18.1>.
- Kant I. 2013. *Grynojo proto kritika*. Vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Margi raštai.
- Land N. 1992. *The Thirst for Annihilation: Georges Bataille and Virulent Nihilism*. London and New York: Routledge.
- Land N. 2011. *Fanged Noumena: Collected Writings 1987–2007*. Edited by R. Mackay, R. Brassier. Falmouth: Urbanomic.

- Mažeikis G. 2013. *Įsikitinimai: sąmoningumo metamorfozės*. Vilnius: Kitos knygos.
- Mill J. S. 2005. *Utilitarizmas*. Vertė A. Stepukonis. Vilnius: Margi raštai.
- Moynihan T. 2018. *The Intellectual Discovery of Human Extinction: Existential Risk and the Entrance of the Future Perfect into Science*. PhD Thesis, Oriol College.
- Nietzsche F. 1996. *Apie moralės genealogiją. Poleminis veikalas*. Vertė A. Tekorius. Vilnius: Pradai.
- Nietzsche F. 1998. *On the Genealogy of Morals. A Polemic*. Translated by D. Smith. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Schmitt C. 2014. *Politinė teologija*. Vertė A. Gailius. Vilnius: Versus Aureus.
- Spinoza B. 2017. *Teologinis-politinis traktatas*. Vertė L. Adomaitis. Vilnius: Jonas ir Jokūbas.
- Thacker E. 2010. *After Life*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Žižek S. 2012. *Less than Nothing: Hegel and the Shadow of Dialectical Materialism*. London, New York: Verso.

Nuorodos

- 1 Nesunku įžvelgti, kad individualaus suverenumo klausimu Bataille'ui nemažą įtaką padarė Nietzsche'ė: „*Suverenus individas*: tik sau pačiam lygus, nuo papročių dorovingumo vėl atitrūkęs, autonomiškas, su dorove nebesusijęs individas (nes „autonomiškumas“ ir „dorovingumas“ vienas kitą naikina), vienu žodžiu, žmogus, turintis savo nepriklausomą, per ilgą laiką susiformavusią valią“ (1996: 67).
- 2 Vartojimo, pertekliaus ir mėgavimosi nulemtą suverenumą taikliai patikslina šie Bataille'o žodžiai: „Teoriškai, žmogus, priverstas dirbti, vartoja produktus, be kurių pati gamyba nebūtų įmanoma, o suverenas vartoja veikiau gamybos perteklių. Suverenas, jei jis nėra įsivaizduojamas, iš tikrųjų mėgaujasi šio pasaulio produktais – anapus savo poreikių. [...] Suverenumas (arba suverenus gyvenimas) prasideda tada, kai, užtikrinus būtinybes, be apribojimų atsiveria gyvenimo galimybė“ (1993: 198).
- 3 Bataille'as, kaip ir Nietzsche'ė, kritikavo moralę. Šiuo atveju utilitarinė moralė taikliai iliustruoja, su kuo kovoja Bataille'as, akcentuodamas aukojimo ir savęs išsižadėjimo svarbą. Bataille'o antiutilitarizmą padeda geriau suprasti šie Millio žodžiai: „Utilitarinė moralė pripažįsta, kad žmonės yra pajėgūs aukoti didžiausią savo gerį vardan kitų gerio. Ji tik nenori sutikti, kad auka savaime yra gėris. Auką, kuri nedidina arba nėra linkusi didinti bendros laimės sumos, ji laiko bergždžia. Vienintelis savęs išsižadėjimas, kurį ji sveikina, – tai atsidavimas kitų laimei arba rūpinimasis priemonėmis, leidžiančiomis siekti kitų laimės, laimės, neperžengiančios kolektyvinių žmonijos interesų nubrėžtų ribų“ (Mill 2005: 28).
- 4 Palygindami galime pasakyti, kad kai kurie Spinozos pamąstymai apie suverenumą leidžia pažvelgti į Bataille'o suverenumo sampratą platesniame kontekste. Spinoza teigia: „Protas ir patirtis kuo aiškiausiai rodo, kad valstybės tvarumas visų pirma priklauso nuo pavaldinių pasitikėjimo, jų tvirtumo ir sielos ramybės vykdant įsakymus; tačiau nėra taip lengva suprasti, kaip būtų galima padaryti, jog jie nuolatos tarnautų ryžtingai ir pasitikinčiai. Juk tiek valdytojai, tiek valdomieji – visi žmonės yra labiau linkę į užgaidas nei į darbus. Tie, kas nors kiek patyrė įnoringą margos minios būdą, dažniausiai dėl to puola į nevilgtį, nes minia yra valdoma vien jausmų, o ne proto, ji visur puola stačia galva ir taip lengvai ištvirksta nuo gobšumo ir gero gyvenimo. Kiekvienas sau mano, kad geriausiai viską žino, ir nori vadovauti. Visi sprendžia, kas teisinga ar neteisinga, ką galima ir ko negalima, tik pagal tai, ar jam tai duoda pelno, ar nuostolių“ (Spinoza 2017: 517–518). Tai, kam Spinoza suteikia moralistinę potekstę – „žmonės yra labiau linkę į užgaidas nei į darbus“, „minia yra valdoma vien jausmų, o ne proto“, „lengvai ištvirksta nuo gobšumo ir gero gyvenimo“, – Bataille'as traktuoja teigiamai ir būtent tuo ramsto savo suverenumo teoriją.
- 5 Landas kalbėjo ir apie šiuolaikiniam kapitalizmui būdingą „hipersuverenumą“, paradoksaliai besipriešinantį sau, kai „kapitalo reorganizacija išmontuoja [...] įveidintą despotišką galvą, bet tik tam, kad ją vėl [...] įveidintų“ (Land 2011: 404). Tai galima pavadinti kapitalizmui priskirtinų heterogenizacijos ir homogenizacijos – išskyrimo ir suvienodinimo – procesų alteracija. F. Bottingas bei S. Wilsonas iliustruoja homoge-

nizaciją, pasitelkdami Bataille'o terminologiją: „Ekonominių sistemų hiperhomogenizacija suvartoja suverenų eikvojimą tiek, kiek įsigijimas, kaip optimizacijos indeksas, yra vienintelė vidujai generuojama taisyklė. Anapus to nėra nieko“ (Botting, Wilson 1997: 31).

⁶ Paminėtina, kad A. Tekoriaus vertime matome „darant muziką nepriklausomą“ (Nietzsche 1996: 116), o D. Smitho vertime į anglų kalbą – *with the sovereignty of music* (Nietzsche 1998: 82). Nors lietuviškas vertimas mūsų nesuklaidina, vis dėlto angliškas atrodo tinkamesnis suverenumo temai.

⁷ Šis NIEKAS gali būti suprantamas kaip nihilizmo atmaina – ne veltui Landas (1992) apibrėžė Bataille'o filosofinį projektą kaip „virulentišką nihilizmą“. NIEKAS Bataille'ui yra itin svarbus – neatsitiktinai jis užbaigia savo esminį veikalą apie suverenumą šiais žodžiais: „Pagrindinis dalykas visados yra tas pats: suverenumas yra NIEKAS“ (1993: 430).

⁸ Čia verta paminėti Lando tekstą-meditaciją *Jokios ateities (No Future)*, kuriame, pasitelkiant Bataille'ą, aptariama, kaip (post)modernybėje nyksta ateities perspektyva, kaip idėja. Čia Ba-

taille'o dabartizmas aktualizuojamas technologinių pokyčių sukuryje: laikas susilydo į virtualią kibernetinės erdvės matricą, nebepaisančią istoriškumo (žr. Land 2011: 391–399).

⁹ Bataille'as taip pat buvo ir Freudo sekėjas, todėl jam nesvetima pamatinė psichoanalizės išvalga, kad mūsų sąmoningi sprendimai ir pasirinkimai yra pavaldūs nesąmoningai logikai. Todėl Bataille'ui „suverenumo vertybės, kurios vienintelės pateisina neproduktyvų eikvojimą, nebūtinai yra sąmoningos“ (Bataille 1993: 313).

¹⁰ Thackeris, kaip ir Landas (1992), pasitelkia Bataille'ą kaip spekuliatyviosios filosofijos „priešnuodį“ humanistiniam ir antropocentriniam Kanto transcendentalumui (žr. Thacker 2010: 257–266). Tai – dar vienas įrodymas, kad epistemologinė Bataille'o suverenumo teorijos grandis gali turėti išties plačių mąstymo išlaisvinimo implikacijų.

¹¹ Bataille'o politiškumas aiškiausiai atsiskleidžia keliuose jo rašytuose manifestuose-programose (Bataille 1986: 26–27, 1997: 121). Juose galima atpažinti antiautoritarinei ir libertarinei kairiajai minčiai būdingas vertybes, kartais artimas insurekcionistiniam anarchizmui.